

Чеканов В.Ю.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ГЕОГРАФІЧНИЙ ТА ХРОНОЛОГІЧНИЙ РОЗПОДІЛ ІСТОРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ В РОМАНТИЧНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ XIX СТ. (НА ПРИКЛАДІ «ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ» Т. КАРЛАЙЛА)

У статті розглядаються причини, характер та наслідки відходу від парадигми класицизму в західній історіографії межі XVIII–XIX ст., що хронологічно збіглися із кризою класицизму в мистецтві. Паралельність цих процесів пояснюється спільністю мистецьких і дослідних завдань, які полягали в запровадженні психологізму в описі як уявних (у мистецтві), так і реальних (в історіографії) подій.

Яскравим виявом цього стала історична праця шотландського вченого Томаса Карлайла «Французька революція. Історія» (1837). У статті вона розглядається як узірць психологізованого розгляду історичного минулого під кутом зору дослідного інструментарію, використаного дослідником. Основна увага в розвідці надана новаторському форматуванню історичного часу та простору в тексті Т. Карлайла. Його підходи охоплювали запровадження локальних часових контурів усередині загальної хронології оповідання, межі яких визначали певні параметри для зіставлення та ефектного показу подій. Цей прийом дозволяв виокремлення в межах такого контуру певних тенденцій, послідовність яких утворювала історичний процес загалом. Відчуття історії як процесу, як руху взагалі було характерним для світосприйняття романтиків.

Іншими гідними уваги прийомами, використаними Т. Карлайлом, стали виділення суб'єктивного часу сприйняття події її учасниками, реконструкція ключових подій як художніх мізансцен, а також паралельний розгляд історичного процесу із двох різних ракурсів, між якими «перемикається» увага читача. Набір цих прийомів утворює психологізовану історію, здобутки якої надалі були взяті на озброєння істориками XX ст. в міру того, як цілі відтворення «живої історії» стали домінувати над академізмом гіперкритичної історіографії, котра закидала романтичній історіографії саме її психологізм і неточність, що часто виступала його зворотнім боком.

Ключові слова: історичний час, історичний простір, історіографія, психологізм, революція.

Постановка проблеми. На межі XVIII – XIX ст. ст. у європейській історіографії сталися тектонічні зрушення, які збіглися у часі із процесами в літературі, музиці та інших жанрах мистецтва. Вони пов'язані з відмовою від парадигми класицизму, яка абсолютизувала усталені античні зразки й засновувала на них власну систему координат на користь нових віянь. У чому полягали ці віяння?

Найпомітніші ззовні новації стосувались вираження стихійності, спонтанності і природності зображуваного об'єкту. Відповідно, об'єкт починають сприймати як динамічний, мінливий процес, навіть тотожність якого самому собі є під сумнівом. Усвідомлення й опис такого об'єкта є лише відносними – багато його рис можуть бути лише приблизно намічені, накреслені, але не розкриті в повноті та ясності. В художній творчості посилюється увага до міс-

тики, яка, за визначенням, має справу з такими об'єктами, й до філософії, яка надає засоби приведення їх у загальну систему.

В історіографії вперше звертається увага на революції як вираження динаміки історичного процесу. В XVII ст. лорд Кларендон, свідок та учасник подій Англійської революції, у своєму присвяченому ній історичному творі характеризував її як «великий заколот», тобто як тимчасове відхилення від «нормального» історичного процесу [6, с. 27]. А в першій половині XIX ст. французький історик Ф. Гізо вже розглядає її на одному шаблі з Великою французькою революцією 1789 р., тим самим визнаючи в обох системотворюючий чинник, рушій та поворотний механізм історичного процесу [6, с. 28].

Знаковим твором періоду стала «Французька революція. Історія» британського історика Т. Карлайла (1837).

Сам вибір представниками романтичної історіографії «закордонних» сюжетів (під кутом зору попередньої парадигми здавалось би логічним, щоб про французьку революцію писав французький історик) був пов'язаний із цікавістю до екзотичного матеріалу, який потребує моделювання історичного нарративу за зразком описів закордонних подорожей – як *подорожі в минуле*. Читач уподібнюється мандрівникові: він стає спостерігачем подій минулого; автор відтепер жадає від нього не стільки розуміння, скільки роботи уяви для досягнення ефекту присутності. Присутність «усередині» описуваної події стає метою оповідання й запорукою досягнення того, про що йдеться. Ще одна суттєва риса романтичної історіографії – тяжіння до емоційно виразних, «пікових» сюжетів, які справляють на читача психологічний вплив і примушують його до нерационального (але однозначного) самовизначення щодо історичних фактів.

Постановка завдання. Констатація подібності процесів у мистецтві та історіографії тягне за собою висновки, котрі потребують перевірки. Адже тут піднімаються питання про витоки історичного знання і про форми та механізми його реалізації з історичної свідомості. Ще в середині ХХ ст. французький історик Ф. Ар'єс писав про різні форми реалізації історичної свідомості – не лише шляхом історіописання, але й через епічні пісні, колекціонування старожитностей тощо [2, с. 108–111, 156–171]. В періоди домінування цих форм саме традиційне історіописання виступає гальмом розвитку історичної свідомості, перетворюється на «консервативний історизм» [2, с. 24–29, 44]. Логічно припустити, що постійне створення нових історичних шкіл, у яких історична свідомість сполучається з елементами неісторичного знання, є також виявом пошуків її ефективною реалізації. Так, історіографія романтизму вперше робить акцент на психологізмі історичних подій. Чому? Відповідь на це дав свого часу Л. Февр: історики мало що знали про роль мас в історії, оскільки традиційно акцент у ній робився на «діяннях» особистостей. Тільки шляхом залучення психології можна дати слово масам як чиннику впливу на історичний процес [8, с. 98–99]. Отже, значення романтичної історіографії полягає в тому, що саме в ній уперше було порушене питання про вплив мас.

Як же це реалізувалось?

На нашу думку, недостатньо просто говорити про маси чи від імені мас. Це повертає історика до парадигми особистості. Але маси як такі «не

говорять». Значить, для досягнення мети потрібно вловити момент, у який особистість перебирає на себе функцію представництва мас і тим самим повертає все в межі традиційної парадигми. Маси володіють баченням ситуації, яка з їхньої погляду може або залишатись незмінною, або вилитись у втручання особистості, яка намагатиметься цю ситуацію очолити. Може бути і третій сценарій: безпосереднє й безособове втручання мас як сили. Так, Т. Карлайл описував вересневі вбивства контрреволюціонерів у 1792 р. як безпосередню й безособову реакцію народних мас на погіршення ситуації в революційній Франції. Ці вбивства і жахали його, і здавались неминучими – він характеризував їх і як «бійню», і як «суворий народний суд» [4, с. 390]. Його розуміння цих убивств здавалось йому самому неповним: він описував їх як «крик» (на протиставлення «мові»), але додавав, що можуть бути моменти, коли «крик» неминучий; розуміючи це, особисто він – цивілізована людина – обрав би «мовчання» [4, с. 393].

Зауважимо, що представлення мас як чинника історичного процесу лише в його «пікові» моменти здавалось недостатнім і самому Т. Карлайлу. Навіть там, де маси не втручались у ситуацію безпосередньо, вони постійно «бачили» її. Історіографія романтизму залучила психологію для того, щоб знайти точку бачення історії очима мас.

На нашу думку, важливим засобом психологізації історичного дискурсу стало переформування просторових і часових структур, у яких викладається і сприймається історичний матеріал. Прикладом успішної переробки таких структур у художній літературі стала нова стратегія композиції у прозі – включення значних за обсягом описових вставок, що вповільнювали темп оповідання, змушували читача озирнутись і начебто відчутти за зовнішністю змальованих речей певну ірраціональну присутність [3, с. 67–79]. Звідти вже прямий шлях до містичної «світової душі», але справа не в хибності такого підходу в історіографії, а в тому, щоб показати наслідки його реалізації в історіографії, зв'язки з потребою представлення думки суспільства (мас) та ті нові перспективи, що відкрилися таким чином.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною рисою романтичної історіографії із самого початку стала відмова від найголовнішої історичної схеми, запровадженої ідеологами Просвітництва – «суспільного договору» Ж.-Ж. Руссо. У разі Т. Карлайла ця відмова носила одверто демонстративний, навіть епатажний характер: історик зрікається неупередженості [4, с. 28, 44].

Подолання схеми «суспільного договору» було здійснене шляхом запровадження протилежних просвітницькій аналітичній методології психологічного та інтуїтивного методів відтворення минулої реальності.

Саме завдяки історіографії романтизму ідея *відтворення* на протигагу просвітницькій ідеї пошуку керівного принципу, котрий стояв за історичним процесом, уперше утвердилась в історіографії. Історики-романтики продовжували вірити в «історичний процес», оскільки все, що можна побачити в історії – це розвиток і перетворення; але його рушієм уважали не механістичний принцип, а неосяжне творче начало, котре «виводить на авансцену» всесвітньої історії різні ідеї та персоналії [4, с. 137–138]. Загальний сенс історії залишається незрозумілим, сенсом же чергування на її авансцені різних виявів історичного процесу є їх відповідність/невідповідність містичному началу, що спонукає до історичних змін. Саме воно є багатозначним чинником, у якому реакційні, консервативні, реформаційні, революційні принципи знаходять свої вдалі чи невдалі реалізації. Сукупність їх утворює матерію історичного процесу. У Т. Карлайла, наприклад, історія репрезентується як послідовність поверхневих виявів цього начала, сенс і напрям якого темні; невідомо він говорив про персонажів, розповідь про яких добігала кінця, що вони «зникли в темряві» чи «в імлі» [4, с. 475 та ін.].

Використання художньої термінології є теж не випадковим: інтуїтивність пізнання історичного процесу уможливорює його лише на рівні відчуття й лише шляхом вживання в нього [7, с. 626]; намагання артикулювати цей сенс шляхом формулювання його законів вело до схем, уже відкинутих. Т. Карлайл не приховував свого негативно-іронічного ставлення до просвітницької схеми, іменуючи її «євангелієм від Жан-Жака» [4, с. 141, 481].

Під час слідування лінійній організації історичного часу Т. Карлайл використовує прийом, що пізніше стане властивим художній літературі та кіно, а не академічній історіографії. Зокрема, він зустрічатиметься далі у драматургії Х. Ібсена, у кримінальних фільмах жанру «нуар» тощо. Він зводиться до штучного утворення всередині лінійного часу оповідання локального *контуру*, розташованого між двома довільно обраними датами, що слугує створенню драматичної кульмінації [9, с. 74]. Поняття «контуру» відсилає не лише до хронології подій, але до їх організації та керування ними. Воно дозволяє виокремити все-

редині історичного процесу моменти накопичення інформації, впорядкування зв'язків та виникнення структур усередині інформаційного масиву [1, с. 36]. Таким чином, даний прийом насправді містить аспекти, котрі зближують його як із художньою творчістю, так і з теорією інформації.

Принцип вибору граничних дат контуру диктується не стільки їхньою значущістю для історичного процесу як такого, скільки емоційною подібністю, яку визначає автор відповідно до своїх потреб. Наприклад, розповідаючи про передумови революції 1789 р., Т. Карлайл утворює такий контур, замикаючи його між 1744 і 1774 рр. Чому саме між ними? Історик пояснює, що в 1744 р. тодішнього французького короля Людовіка XV було названо «Улюбленим», але через 30 років ситуація у Франції змінилась настільки, що щире використання цього прізвиська стало неможливим унаслідок падіння авторитету монархії в народі [4, с. 7, 24].

На тлі значущих історичних подій граничні дати цього контуру можуть здатися несуттєвими. Для автора ж вони стали способом показати на часовому проміжку 1744–1774 рр. два зрізи сприйняття королівської влади пересічними французами. Так утворюються штучні хронологічні межі, які виправдовують показ передумов революції 1789 р. шляхом порівняння ситуації на нижній та верхній межах контуру. Його використання дозволило автору емоційно загострили виклад, не просто перераховуючи ці передумови, але й показуючи межі падіння авторитету королівської влади.

Т. Карлайл дотримувався цього прийому й далі: наприклад, у розповіді про перший етап революції він замикає час у контур між «святом Федерації», відзначеним на Марсовому полі у Парижі 14 липня 1790 р. з нагоди першої річниці падіння Бастилії, й розстрілом на тому ж Марсовому полі через рік, 17 липня 1791 р. [4, с. 222–226, 294–297]. Водночас факт, що ініціаторами «свята Федерації» воно було свідомо приурочене до святкування початку революції, для автора не є принциповим – факт не слугує тут меті емоційного підсилення розповіді. Зіставляються дві більш показові події. «Свято Федерації» на нижній межі контуру було формальним та поверхневим заходом, що ніяк не відповідав глибинним процесам, котрі знаходили вияв у зовсім інших подіях і тенденціях («посилення санкюлотизму», за термінологією автора). І хоча сам Т. Карлайл не приховував того, що вживання терміну «санкюлотизм» щодо реалій 1790 р. є анахронізмом, воно

виправдовувалось як єдиний адекватний спосіб експресивного показу явища, котре надалі стане провідним чинником революційного процесу. Тобто між подіями, які утворюють межі контуру, можна визначити *тенденцію* посилення «санкюлотизму». Засобом цього стало введення контуру 1790–1791 рр., на нижній та верхній межах якого термінологія мала збігатись.

У такий спосіб Т. Карлайлу вдалось показати також послаблення поверхневих, штучно утворених тенденцій, що виразились у спробах поміркованих і консервативних елементів у революції очолити процес, який насправді керувався глибинним «началом» і був невідкладний цим спробам. Розстріл 17 липня 1791 р. знаменував намагання цих елементів зупинити поглиблення революції силовим шляхом, тобто на верхній межі цього контуру ми спостерігаємо розкол усередині революційного табору й перетворення поміркованих елементів на противників зростаючого «санкюлотизму» й відвертих контрреволюціонерів.

Пізніша історіографія вживала інші засоби показу зрушень 1790–1791 рр.: хронологічний виклад матеріалу поступався системному підходу до висвітлення питань внутрішньої політики та економіки, в якій наростали кризові явища [5, с. 124–151]. Але поняття «економічної кризи» було ще невідоме Т. Карлайлу, тому для демонстрації наростання негативних явищ він використовує свої прийоми. Й ефективність цих прийомів зв'язана прямо з тим, що він показував маси носієм глибинних тенденцій, посилення яких фіксувалось на межах часових контурів.

Прикладом застосування контурів може стати й опис народної демонстрації перед королівським палацом у Тюільрі 20 червня 1792 р. Історик зіставляє її з іншими демонстраціями, котрі відбулись раніше. Він ніби пропонує читачам порівняти ті думки та емоції, що володіли учасниками цих демонстрацій [4, с. 336]. В описі повстання і штурму королівського палацу 10 серпня 1792 р. Т. Карлайл одним штрихом підкреслює такий момент: під час поваленні кінної статуї Людовіка XIV на Вандомській площі можна було побачити дату створення монументу, викарбувану на ратицях коня – 12 серпня 1692 р.: «сто років і один день», пише Т. Карлайл без коментарів [4, с. 362].

Рисою, яка уподібнює романтичну історіографію до більш ранніх та архаїчних жанрів історіописання, котрі передували створенню провітницької схеми, є принципова та постійна неувага Т. Карлайла до хронології подій: дати

зустрічаються нечасто й не узгоджуються між собою. Відповідно, хронологізація викладу подій не використовується: вона не є засобом посилення психологізму сприйняття. Історик зазначає лише ключові дати й подає датування хронологічних меж у запроваджених ним контурах.

Цікавим елементом зображення часових структур Т. Карлайлом є застосування ним своєрідного синтаксису, який декілька разів уживається в показі вузлових історичних подій: цей синтаксис заснований на використанні узгоджувального способу в описі емоційних моментів. Наприклад, бачимо це в описі «походу жінок» на Версаль 5 жовтня 1789 р., внаслідок якого король та його родина були змушені переїхати в революційний Париж (що суттєво звузило можливості організації монархічної контрреволюції у країні). Т. Карлайл розповідає про повшення жінками обвинуваченого ними посадовця в паризькій Ратуші. Водночас він спершу пише про нього як про повшеного, й лише в наступному реченні «скасовує» страту, повідомляючи, що насправді шворка обірвалась і повшення не вдалось [4, с. 162].

Аналогічний прийом використаний в описі бою французького військового корабля «Vangeur» проти англійського флоту в 1794 р., який у наступні роки став уважатись у Франції взірцем національної звитяги: автор переповідає офіційну версію бою, й лише в наступному абзаці тексту «скасовує» її як невідповідну справжньому перебігові подій [4, с. 502]. Таким зіставленням уявного та реального перебігу події автор посилює психологізм викладу: з одного боку, він нібито «прискорює» перебіг подій аж за межі реальності, а з іншого – додає в суху розповідь про факти їх сприйняття учасниками й нащадками, часто далеко від простої фіксації. Реальний час подій і суб'єктивний час сприйняття їх сучасників розділяються – на якусь мить, проте, встигають справити на читача суто психологічний вплив.

Цікавим прийомом є довільне форматування часових структур у межах опису локальних подій. Загалом, авторській манері Т. Карлайла не властиве намагання забігати вперед. Однак у конкретних деталях біографій окремих персонажів він нерідко «випереджав час», розповідаючи про їх особисту долю (смертна кара, еміграція, зникнення з історичної сцени тощо) з випередженням загального часу оповідання [4, с. 453–454, 479, 500 та ін.]). Це теж засіб психологізації оповідання: через показ окремих людських доль (тоді як історичний процес загалом лишався рівномірним та безособовим).

Значний інтерес представляє організація Т. Карлайлом історичного простору. Вона також залежала від намагання історика-романтика «оживити» минуле перед очима читачів. Історичний простір унаочнюється шляхом інсценування конкретних подій. Історик часто подає для цього багато типових деталей в описі події: наприклад, джерела дозволяють реконструювати саму подію – але не її свідків, маси: соціальне оточення події. Т. Карлайл вводить це оточення в текст як реконструйоване за даними (часто не зв'язаними з подією безпосередньо) про типову соціальну групу. Наприклад, розповідаючи про сутички, в яких брали участь озброєні прибічники і противники королівської влади, історик вводить у текст протиставлення синіх мундирів у республіканців і червоних – у королівської гвардії (або чорних рединготів, що вдягали цивільні прибічники короля) [4, с. 337]. В самих джерелах, якими історик користувався під час реконструкції подій, ці деталі не обов'язково були представлені, але Т. Карлайл ввів їх як типові й такі, що не суперечили описуваним реаліям.

Обґрунтуванням цього прийому служить постійно підкреслюване намагання надати оповіданню чуттєвої переконливості, наблизити читача до реальної сцени. Для цього історик постійно запрошує читача переміститись ближче до змальованих ним персонажів. Він використовує дієслова, котрі допомагають читачеві ввімкнути його сприйняття: «давайте наблизимося», «увійдемо» або, якщо подія відбувалась уночі, закликає: «послухайте» [4, с. 73, 91, 327, 458 та ін.].

Емоційне сприйняття подій уможливорюється шляхом «стягування» в один сюжетний вузол різних аспектів сприйняття. Т. Карлайл не просто переповідає подію з погляду різних її учасників та свідків, але репрезентує їх як присутніх на місці події в момент її здійснення; так, у розповіді про штурм повсталими парижанами королівського палацу 10 серпня 1792 р. він наводить думку молодого лейтенанта артилерії Наполеона Бонапарта про те, що, якби у швейцарської гвардії короля був добрий командир, вона б перемогла повстанців [4, с. 359]. Ця думка відома з пізнішого джерела, але історик показує її не у формі коментаря до події, які вже пройшли. Натомість він робить Бонапарта живим свідком штурму, котрий із натовпу подає свій коментар – і не постфактум, а безпосередньо й синхронно.

Таким чином, романтична історіографія стала першим жанром історіописання, в якому подібність творчих методів переростає просту пара-

лельність між наукою й художньою творчістю. Невипадково твір Т. Карлайла читався й перечитувався, наприклад, Ч. Діккенсом.

Інший ефект, який знов-таки зближує романтичну історіографію з художньою творчістю, заснований на чергуванні загального погляду на ту чи іншу подію з поглядом пересічних свідків. Така зміна ракурсів робить описувану подію такою, що сприймається начебто безпосередньо: вона стає емоційно насиченою й незрозумілою читачеві так само, як він сприймає в реальному часі події власного життя – їх наслідки йому так само невідомі.

Застосування в описі події різних ракурсів її сприйняття веде до іншого важливого наслідку: багатоманітне сприйняття події загурює читача в середину ситуації; опис її, на думку Т. Карлайла, має для історії більше значення, ніж розуміння її сенсу. Розуміння сенсу передбачає відсторонення історика, його вихід за межі ситуації на відстань, котра уможливує її узагальнення засобами інтелекту. Т. Карлайл не відмовляється від цього завдання історика, але виконує його двома різними способами: по-перше, він формулює узагальнення як опозицію двох конфліктуючих поглядів. По-друге, Т. Карлайл використовує створення штучних фокусів спостереження, з якими постійно зіставляє паралельні події, безпосередньо начебто не зв'язані.

Наприклад, в описі передумов повстання 10 серпня 1792 р. він зосереджує увагу на поході 517 волонтерів із Марселю, з півдня Франції, до Парижу, у військовий табір 20 тис. патріотів для відправлення проти австрійських та пруських військ на кордон. Емоційній рішучості волонтерів (котра втілилась у створення одним з учасників цього походу Руже де Ліллем «Марсельези», національного гімну Франції), які невпинно просуються країною й зустрічають радий прийом народних мас у департаментах, постійно протиставляється інший «фокус» – політична боротьба й дебати всередині Законодавчих зборів [4, с. 343–349].

Зіставлення розповіді про марсельських добровольців із постійними «перемиканнями» на зображення парламентської гризні дозволяє автору зобразити цю останню як невідповідну нагальним потребам історичної ситуації. Зміна масштабу – від локального залу засідань Законодавчих зборів до цілої країни, через яку рухається загін волонтерів, – протиставляє два ракурси спостереження ситуації у країні. Водночас читачеві стає просто відчуті історичну правоту однієї позиції й неправоту іншої. Науковий аналіз у цьому прикладі підміняється на зіставлення двох поглядів, одна

з яких визначається як «неправильна» не внаслідок логічного аналізу, а через показ її як невідповідної масштабу подій. Роялісти й консерватори в парламенті неправі тому, що вони позбавлені самої можливості сприймати ситуацію у країні загалом. Патріоти ж у Т. Карлайла виступають як прогресивні сили внаслідок того, що їхня думка висвітлюється двома різними засобами просторової орієнтації, отже, аргумент претендує на всеохоплення.

Зауважимо, що пізніша історіографія революції не підхопила цю модель попри її ефективність: зокрема, в А. Мат'єза сюжет про 517 волонтерів узагалі відсутній, а боротьба за створення під Парижем табору патріотів подається в контексті політичного протистояння між двором і парламентом [5, с. 188–196].

Ще один принцип розташування просторових орієнтирів у своєму тексті Т. Карлайл активно застосовував із метою показати свої політичні симпатії, уникаючи можливих вимог прояснити позицію щодо подій, які в епоху легітимізму першої половини XIX ст. загалом оцінювались негативно. Він уводив в оповідання приховану опозицію «ми–вони» щодо санкюлотів та роялістів. Роялісти в зображенні Т. Карлайла – це «вони»; роялісти, як правило, спостерігаються ззовні, що підкреслюється постійним нерозрізненням реальних фактів від пліток про їхні «змови», що поширювались у санкюлотському середовищі [4, с. 445, 450–451]. Роялізм у зображенні автора виглядає настільки ж нереальним, наскільки нереальним у нашому сприйнятті є образ «чужих», яких ми знаємо гірше від себе.

Висновки. На прикладі романтичної історіографії ми спостерігаємо запровадження нових принципів історіописання, які дозволили, з одного боку, уникнути недосконалості репрезентації історичного матеріалу у класицистській схемі історичного дискурсу, а з іншого – вперше надали

інструментарій для показу історичного процесу очима мас і спільнот.

Позитивність цього не повинна затуляти проблем, спричинених романтичним дискурсом. Досвід розвитку світової історіографії показав, що органічно сумістити цілі «оживлення» й «пояснення» неможливо. Тому панування романтичного напрямку в історіографії закривало можливості реалізації цілей документально точної й відповідної джерелам реконструкції подій. Доволі скоро воно спонукало посилення критичного напрямку, що незабаром розвинувся до гіперкритичного. Цей останній не просто вимагав достеменного слідування даним джерел, а і ставив під сумнів якість самих джерел. Але позитивом стало виникнення з надр романтизму нового принципу наукового мислення – історизму, в основі якого лежить думка про *розвиток* як основний сенс історичного процесу [7, с. 627].

Отже, зазначені тренди вирости всередині романтичної історіографії. На нашу думку, середовищем, котре сприяло цьому росту, стало нестандартно відформатовані географічні та хронологічні структури історичного минулого, робота з якими була спричинена потребою показати історію очима мас, що вперше були виведені на авансцену історії. Застосування контурів, у яких штучно замикалась частина історичної інформації, експерименти з поділом часу на об'єктивний та суб'єктивний, із масштабуванням історичного простору, побудова простору історичних подій як художніх мізансцен, що мали справити якнайбільше враження на спостерігача – все це були засоби оживлення минулого, які отримали розвиток уже за межами романтизму. Ефективність, характерна для історіописання романтиків, зокрема, Т. Карлайла, стала першим кроком до відтворення справді «живої історії», котра стала здобутком уже XX ст.

Список літератури:

1. Абдеев Р. Философия информационной цивилизации. Москва : ВЛАДОС, 1994. 336 с.
2. Арьес Ф. Время истории. Москва : ОГИ, 2011. 304 с.
3. Жирмунский В. Поэтика русской поэзии. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2001. 496 с.
4. Карлейль Т. Французская революция. История. Москва : Мысль, 1991. 575 с.
5. Матъез А. Французская революция. Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. 576 с.
6. Новая история. Первый период / под ред. Е. Юровской, И. Кривогуза, М. Полтавского. Москва : Высшая школа, 1983. 399 с.
7. Савельева И., Полетаев А. История и время. В поисках утраченного. Москва : Языки русской культуры, 1997. 800 с.
8. Февр Л. Бои за историю. Москва : Наука, 1991. 632 с.
9. Чеканов В. «Генералізуюче пізнання» як засіб форматування історичного простору й часу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. Т. 31 (70). № 2. С. 74–79.

Chekanov V.Yu. GEOGRAPHICAL AND CHRONOLOGICAL DIVISION OF HISTORICAL MATERIAL IN HISTORIOGRAPHY OF XIX CENT. ROMANTICISM (EXEMPLIFIED WITH “FRENCH REVOLUTION” BY T. CARLYSLE)

In the article the reasons, character and outcomes of departure from Classic paradigm in Western historiography on the edge between XVIII and XIX centuries are under consideration. The fact of their coincidence with the decline of Classicism in fine arts is the hint to recognize an evident parallelism of both processes. The common tasks faced by artists and researchers were the tasks of insertion of deeper psychologism into the depicting both imaginary (in literature) and true (in historiography) events.

The lively example of it became the historical work by Scotland's renowned writer Thomas Carlyle “French Revolution. A History” (1837). It is viewed in the article as a pattern of psychological exploration of the past enabled with the usage of new and imaginative research toolkit applied in this work. The main attention is paid to the new shaping of historical time and space in the text by T. Carlyle. His approaches included the novelties like insertion of voluntary defined time frames inside the general chronology of the story. The limits of these frames marked certain parameters for comparison and effective representation of the events. This method made possible to distinguish some trends inside each frame (non-traceable otherwise); their succession shaped historical process on whole. All of it is within the Romantic feeling of history as movement.

Other features worth mention were the separation of subjective time perceived by eyewitnesses of the event from the common timing of it; reconstruction of key events as theatrical mise-en-scenes; parallel viewing of the historical process from two different viewpoints with constant “switch” of reader's attention from one to another etc. The number of them composes the psychological history; its achievements have been grasped in XX century by the historians of generation preferring “the live story” to the dry academism of hypercritical school. The representatives of this last were strongly against Romantic free deal with details which turned out the background of psychological approach.

Key words: *historical time, historical space, historiography, psychologism, revolution.*